

present any, cosa que ha estat recentment acordada pel Comitè de Direcció, i per al seu compliment han estat trameses ordres a Tremp. Un cop acabada aquesta darrera etapa de les obres, hauran restat completament consolidats i refets tres dels costats del claustre.

Les obres fetes al Castell han consistit en refer l'arc de la porta d'entrada, col·locant en el seu lloc la clau de l'arc que havia desaparegut; a més, ha estat construït un gruixut estrep de pedra per a deturar i tren-car una esquadra perillosa existent en un dels costats del recinte.

Totes les despeses ocasionades per les obres, han estat aportades exclusivament per «Amics de l'Art Vell», el fons econòmic dels quals es nodreix solament d'aportacions voluntàries dels seus socis, la majoria d'una pesseta al mes, i, també eventualment, amb consignacions de les Corporacions Oficials, ja que no sempre coincideixen les gestions que es fan prop d'elles amb els resultats que s'assoleixen.

Es tanta i tan important la feina que hi ha per fer en el nostre país en matèria de conservació del nostre patrimoni arqueològic; són tants els monuments i objectes d'art que necessiten protecció contra l'abandó, contra bàrbars destructors i també contra les fantasies turístiques de mals restauradors... que es fa necessari que tots els veritables amics del nostre vell patrimoni artístic residents a les diferents contrades de Catalunya, s'ajuntin a «Amics de l'Art Vell» en la seva patriòtica i fructífera tasca.

En acabar, recomanem la visita als monuments de Mur que són poc coneguts. Es cosa fàcil d'anar-hi. Des del poble de Guàrdia, distant de Tremp, en carretera, vuit o nou quilòmetres, es fa l'ascensió en hora i mitja. Les molèsties de la pujada, són ben compensades en arribar a dalt. La bellesa dels monuments i la magnificència del panorama són sorprenents.

JOAQUIM VILASECA

LES EXCAVACIONS DEL CLOS DE LA TORRE DE BADALONA

Conferència del senyor Josep de C. Serra i Ràfols, radiada el 17 de juny del 1935.

Badalona és ben coneguda com a ciutat moderna i activíssim centre industrial. La fama de les seves fàbriques grandioses va molt més enllà de les fronteres de Catalunya i el seu nom evoca xemeneies, forns, camions i multituds laborioses. També es pensa en la platja dilatada que els barcelonins envaeixen durant llargs mesos. El que de cap manera no evoca el nom de la ciutat de la Costa de Llevant, són antiguitats i records històrics. I, amb tot, són ben poques les viles i ciutats de Catalunya que poden exhibir unes executòries tan múltiples i tan brillants d'un gran passat. El seu nom és un dels pocs que figuren en els textos antics que descriuen o parlen de la nostra terra, fa prop de dos mil anys; el seu nom és també un dels pocs que està inscrit en marbres i bronzes que daten d'aquells temps remots. Per si això fos poc, del seu sòl s'han exhumat mosaics, restes d'edificis monumentals i humils, restes escultòriques, ceràmica i altres testimonis igualment valuosos i de data igualment reculada.

A més, les troballes badalonines no estan pas exhaurides. Al contrari, com esdevé a Tarragona o a Empúries, en llocs ben determinats i ben nombrosos no manca més que remoure el sòl per a multiplicar les troballes datant dels temps romans. La manca de consideració de Badalona com a lloc de vellúries, prové precisament del fet de tractar-se de vellúries extremes, que els segles han soterrat i que cal excavar per a posar-les a la llum del dia. Durant els temps medievals, en què Catalunya es cobria dels seus més preats monuments que són l'orgull i l'ornament

de tantes contrades de la nostra terra, Badalona devia ésser un humil·líssim llogarret del que amb prou feines en resta notícia. Per això no podem cercar en els seus carrers les cases senyoriales que es troben en altres llocs, ni la seva església, successora, però, d'un altre temple més antic, del qual queda com a testimoni una de les més velles inscripcions medievals, presenta cap particularitat que la faci comparable a tants i tants bells temples romànics i gòtics que per fortuna s'aixequen en centenars de llocs de Catalunya.

He dit que les troballes referents a Baetulo, és a dir, a la Badalona romana, no estan pas exhaurides. Si haguéssim de fer l'història de la forma com han anat essent descobertes les restes de la vella ciutat romana, podríem dir que després que foren trobades les làpides dedicades a emperadors i personatges imperials, que foren servades encastant-les a les parets de l'església parroquial (i això degué esdevenir al segle XVIII° al qual pertany el temple esmentat) no s'havia fet cap nova troballa d'importància fins l'any 1927, en què l'Institut d'Estudis Catalans excavà la major part d'una casa urbana al carrer de Lladó. Com que les cites de Ptolomeu, Mela i Plini, i les làpides a què ens hem referit eren prou eloqüents, no es dubtava pas de l'existència de ruïnes de la ciutat romana en l'àrea que rodeja l'església i que correspon a la part més antiga de la ciutat actual, una zona de marcat caràcter rural, però no hi havia ocasió de fer cap estudi seriós, de manera que el més modern que existia era el llibre de Mossèn Gaietà Soler, publicat el 1890. En aquell any 1927, com sia que el culte industrial badaloní, senyor Ramon Guixeras, efectuava obres en un terrenys ocupats per velles cases situades tocant a la seva fàbrica, foren descoberts interessants paviments de mosaic, que ara són al Museu d'Arqueologia de Barcelona, l'excavació dels quals permeté descobrir tota la planta d'una casa romana, amb el seu atri o pati, el seu impluvium o part central descoberta de l'atri, el seu tablinum o cambra principal i les altres dependències que rodejaven l'atri. En aquella ocasió, es pogué apreciar el gran interès que tindrien les excavacions que es poguessin practicar a la finca anomenada Casa Pinós o Clos de la Torre, veïna de l'església, al jardí de les monges franciscanes que limita amb la finca esmentada i a altres llocs propers. Aquests terrenys estaven afectats per un projecte d'urbanització que obria un carrer a 20 metres d'amplària des de la carretera de la Conreria fins al carrer del Temple i que creuava part de la zona arqueològica.

En l'entremig, s'havia constituït l'«Agrupació Excursionista de Badalona», que aplegava en els seus rengles el millor jovent de la ciutat, entre els membres de la qual es comptaven diversos aficionats als estudis arqueològics, enamorats del passat de la seva ciutat nadiua. Ells començaren a vetllar incansablement per les restes antigues, efectuaren, molt lluny del nucli principal de troballes romanes, a les proximitats de la pagesia de can Paxau, unes interessantíssimes i fructíferes excavacions i especialment, mercès al llur zel i esforç, fou impedit que les restes del Clos de la Torre quedessin colgades per sempre més. En efecte, la urbanització que hem esmentat, determinava no sols que el jaciment arqueològic no fos excavat, sinó que essent necessari aixecar uns quants metres el nivell del terrenys, es colgaven les restes antigues sota un gruix de terra molt superior a aquell que l'acció de la naturalesa hi havia acumulat. Iniciaren una campanya, demanant, exigint, que abans de realitzar la urbanització s'excavés el terreny que havia d'ésser soterrat. Els «Amics de l'Art Vell», aconseguint la seva missió primordial, coadjuvaren d'una manera decisiva a aquesta acció, i s'aconseguí interessar-hi el Municipi badaloní que suspengué els treballs urbanístics a benefici de les excavacions. Mentrestant, l'Institut d'Estudis Catalans prengué els treballs sota el seu patronatge i aportà cabals per anar-los efectuant, a més de la direcció científica.

Les descobertes han estat ben compensadores d'aquests esforços. Pel que es refereix a troballes mobiliars, n'hi ha prou amb esmentar una

bella inscripció en bronze que conté un pacte d'hospitalitat entre els badalonins i un personatge conegut ja per altra inscripció badalonina: Q. Licini Silvà Granià (del pare del qual en coneixem inscripcions de Tarragona), que en virtut de dit pacte és designat patró de la ciutat, inscripció de les més interessants descobertes a Catalunya, i un admirable tors d'estatueta femenina de marbre que figura (com la placa esmentada) en l'Exposició dels «Amics de l'Art Vell» a les Galeries Laietanes; un fragment d'una testa masculina de marbre d'un treball acabadíssim, encara que malauradament molt mutil·lada; un dolium sencer amb marca de terrisser i indicació de capacitat; els elements metàl·lics d'una roda de carro, troballa extraordinàriament curiosa, i d'altres.

De tant o més interès que les troballes pròpiament dites, són les descobertes constructives, les restes mateixes de les edificacions que formaven la ciutat. Cal dir, en primer lloc, com esdevé tan freqüentment, en la zona excavada del Clos de la Torre hi ha una superposició d'elements datant de quatre èpoques successives. A la base i per dessota de les restes romanes, ha estat descoberta una grossa muralla de 1'70 metres de gruix, la fonamentació de la qual gairebé es pot qualificar de ciclòpia; aquest mur, malgrat la troballa de ceràmica ibèrica en aquesta capa més fonda, podria ésser la resta d'una fortificació romana aixecada en els primers temps de la conquesta utilitzant mà d'obra indígena i aparentant els tipus de les sòlides construccions militars indígenes. Pel cim d'aquest mur, i en part utilitzant-lo, encara que prescindint en absolut del seu caràcter de fortificació, s'aixequen les construccions romanes. En l'època més antiga, probablement en el segle I^r després de Jesucrist, devien elevar-se allí construccions relativament sumptuoses de les quals procedeixen gran nombre de fragments de cornises i altres elements constructius de marbre, un capitell, ceràmica sigillata de bona època, etcètera. Cal remarcar que moltes d'aquestes restes han estat trobades formant part de les parets d'època posterior. En un moment imprecís, momentàniament podríem dir, a conseqüència de les invasions del segle III^r després de Jesucrist, que devastaren les Gàl·lies i també la nostra terra, aquelles edificacions foren enrunades o almenys sofriren danys gravíssims. Passada la turbonada, Boetulo fou refeta, bé que més pobrement. A aquest moment, darreries del segle III fins al V, cal datar les construccions romanes més superficials. A aquest temps, encaixa perfectament la troballa de terrissa, degeneració de la terra sigillata, que s'ha fet amb gran abundància. Per fi, més tard, s'excavaren en aquell lloc un gran nombre de sepultures que ben sovint trenquen els paviments romans més tardans. Són pobres tombes, orfenes d'ofrenes, de segur tombes cristianes datables de la fi de l'antiguitat fins a una època ben avançada, en plena edat mitjana. Es la prova que el lloc havia estat abandonat com a centre d'habitatge, per esdevenir cementiri de construccions i d'éssers humans.

No volem acabar sense esmentar altra de les descobertes urbanístiques més interessants que s'han fet. Ens referim a una porció de carrer o via romana, pavimentada amb palets, en els quals són ben visibles les roderes deixades pels nombrosos vehicles que degueren transitar-hi. En el tros descobert, un invornal recollia les aigües pluvials que queien al carrer i les que venien de les cases que el vorejaven i les portava vers el mar, que en aquella època penetrava més endins que no pas ara.

Les excavaciones del Clos de la Torre segueixen i poden donar descobertes molt importants. Sense que la despesa que originen sigui considerable en relació a l'extraordinàriament fructíferes que resulten, planteja a les entitats científiques que les efectuen i al Municipi de Badalona una sèrie de problemes. A les primeres, els cal pensar en els cabals necessaris per a prosseguir-les. Si recordem que l'àrea a excavar és molt extensa i que cal enfondir fins a uns quatre metres del nivell del sòl, la qual cosa suposa un moviment de terres considerabilíssim, es veurà que l'empresa no és fàcil. L'Ajuntament de Badalona ha de pensar a coope-

rar en aquests treballs, cosa que certament ja efectua, encara que en escala reduïda; ha de pensar en disposar un lloc on estatjar dignament les troballes, que, de moment, es guarden al petit Museu de l'«Agrupació Excursionista», completament insuficient. Per fi, l'interès de les ruïnes descobertes comença a plantejar la necessitat de conservar-les en lloc de soterrar-les novament, la qual cosa suposa un interessant problema urbanístic. Badalona, ciutat de més de 50.000 habitants i que no disposa de cap jardí públic que pugui rebre aquest nom, tal vegada trobaria en les ruïnes de Baetulo el lloc adient per a satisfer aquesta necessitat, combinant armònicament les restes més interessants descobertes amb aquell lloc d'esplai. Es ben de desitjar que una solució d'aquesta natura s'imposi. Badalona hi guanyarà més que ningú.

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS

L'OBRA DE CONJUNT DE L'ENTITAT

Conferència del senyor Pere Bosch i Gimpera, radiada el 19 de juny del 1935

Els companys d'«Amics de l'Art Vell» us han parlat els dies precedents amb tot detall i amb tota competència, doncs cada un ha explicat treballs realitzats per ell i de la seva respectiva especialitat i d'alguns aspectes de la tasca de la nostra Entitat, i jo mateix vaig tenir l'honor d'inaugurar a les Galeries Laietanes l'Exposició, en la que heu pogut veure plànols, fotografies i maquetes dels monuments posats en valor o restaurats per «Amics de l'Art Vell», parlant, aleshores, del conjunt de la tasca de l'entitat.

No cal repetir ara tot el què s'ha dit. Sols voldria subratllar l'èxit assolit per la nostra Exposició i agrair a tots els que l'han visitada, i que ens han volgut acompanyar, el mateix que a les Galeries Laietanes i molt especialment a Ràdio Associació de Catalunya, la seva entusiasta col·laboració.

L'interès que ha despertat la tasca d'«Amics de l'Art Vell» i l'augment constant de les llistes dels nostres socis demostra com a Catalunya tothom sent els nostres ideals de dignificació dels monuments del nostre passat i l'ambient de respecte amb què se'ls volta. I aquest és un altre aspecte en el que vull insistir: la nostra feina modesta no s'hauria pogut realitzar si no haguéssim trobat l'assistència de tothom, dels propietaris dels monuments, de les Corporacions oficials, dels tècnics i operaris que han ajudat a les obres, sovint amb el major desinterès, i del poble tot.

Repetim-ho encara: no volem substituir els serveis oficials que porten a terme una tasca meritíssima i que ja curen de les grans empreses de restauració i defensa del nostre patrimoni artístic nacional. Volem arribar on no arribava la seva actuació, perquè són massa les coses a què es té d'acudir, i són moltes les restes del nostre passat monumental que es troben en perill o que cal dignificar, i aquesta és la nostra tasca que no es podria realitzar sense l'ajut moral i material de tothom. En emprendre-la, fa uns anys, sabíem que Catalunya és un poble culte i que sap respectar el seu tresor artístic i arqueològic, però mai no hauríem cregut trobar una assistència tan entusiasta i tan cordial, fins en els més apartats recons de la nostra terra, fins en aquells llocs on no arriben sovint l'acció i les activitats de les nostres entitats culturals, fins en els estrats més humils del nostre poble.

Acabem de celebrar la nostra assemblea anual. A ella hi concorregué un nombre considerable de socis, no sols de Barcelona, sinó de totes les contrades catalanes, y delegacions dels nostres Comitès Delegats, els quals exerceixen l'acció immediata en les seves comarques. Feia goig

*Excavacions romanes del clos de la Torre a Badalona.
Torre d'angle de la muralla*